

## Considerații asupra înmormântărilor tumulare din depresiunea subcarpatică a Polovragilor - necropola de la Milostea

*Adina-Gabriela Cotorogea*

Perioada de debut a epocii bronzului din Oltenia, și nu numai, oferă cercetătorilor un volum încă relativ redus de date, mai ales dacă ne gândim la descoperirile funerare ce aparțin acestei perioade.

În anii '40-60 revistele de specialitate găzduiesc și informații privind tumuli sau necropole tumulare.

Cu toate acestea fiind doar un stadiu în cercetarea acestei problematici, se constată publicarea destul de lacunară a rezultatelor cercetărilor, fapt care îngreunează extragerea unor concluzii ferme privitoare la unele aspecte de ritual funerar caracteristic tumulilor de epoca bronzului.

Începând din anul 1950 sunt publicate rând pe rând rezultatele cercetărilor din campaniile de săpătură din Moldova de la Bogonos, Glăvănestii-Vechi, Corlăteni *Dealul Stadole* și *Dealul Cetății*, Stoicani *Cetățuia*, Suletea *Movila Carului*, Holboca, Larga Jijia, Valea Lupului, Brăilița, Baldovinești, Iacobenii cercetată în 1962, Erbiceni, sondaj în 1968.

În paralel cu cercetările arheologice din Moldova, vizând necropolele tumulare, au fost demarate ample campanii în Muntenia și Oltenia, fiind publicate necropolele de la Verbița (cercetată în 1949 și publicată 40 de ani mai tâziu), Rast, Plenița punct neprecizat și *Poiana Pleniței*, Smeeni, Cârna, Bârsești, **Milostea**, Albești cercetată de Sebastian Morintz în 1966-1967, Sultana cercetată în perioada 1958-1967.

În Dobrogea, aceleași perioade i se înscriu necropolele de la Baia Hamangia cercetată de Dumitru Berciu în 1952 și publicată 20 de ani mai târziu, Tariverde, Frecăței cercetată de Petre Aurelian în 1958-1959, Hagieni, cercetată în 1960 și Hârșova<sup>1</sup>.

Primul care a încercat să adune și să pună în ordine descoperirile funerare din Oltenia, reprezentate de tumuli, este Dumitru Berciu prin publicarea *Arheologiei preistorice a Olteniei*<sup>2</sup>, fiind urmat în 1966 de publicarea de către Eugenia Popescu și Alexandru Vulpe, a rezultatelor săpăturilor de la Milostea<sup>3</sup>, mai târziu prin valorificarea rezultatelor în urma cercetărilor din tumuli de la

1 Raluca-Maria Teodorescu, *Istoricul cercetărilor privind înmormântările tumulare din eneoliticul final și epoca bronzului pe teritoriul României*, Brukenthal. Acta Musei V, 1, 2010, p. 30.

2 D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, AO 18, Craiova, 1939.

3 E. Popescu, A. Vulpe, *Necropola tumulară de la Milostea*, RevMuz II, 1966.

Verbița<sup>4</sup>, de către Dumitru Berciu și Petre Roman.

Debutul epocii bronzului în spațiul intracarpatic este marcat de manifestările timpurii ale culturii Coțofeni. Aceasta cu toate că se dezvoltă în paralel cu comunități care au avut mai de grabă accesul la produsele bronzului timpuriu Anatolian, precum cele de tip Schneckenberg și Schneckenberg timpuriu, par să continue un mod de viață tradițional<sup>5</sup>.

Înmormântările tumulare din Bronzul timpuriu sunt considerate drept cele mai numeroase, atât în peisajul tumular al țării noastre, cât și în zonele învecinate, ele întâlnindu-se frecvent în zona de silvo-stepă a Republicii Moldova<sup>6</sup> în Bulgaria de Nord până la munții Balcani, în Iugoslavia, în Ungaria, dar și în Europa Centrală<sup>7</sup>.

Utilizarea înhumației dar și a incinerației sub tumuli cu mantale din pământ sau din pământ și construcții de piatră, a fost practică și de către comunitățile Bronzului timpuriu din zona de nord a Olteniei.

Aici a fost identificat un aspect cultural numit “al tumulilor de piatră Milostea”<sup>8</sup>.

Complexitatea fenomenului tumular din peisajul preistoric al României, putând fi exemplificată și de necropola de la Milostea<sup>9</sup>.

Înainte, însă de a trece la prezentarea tumulilor din zona Milostea, se cuvine a aminti alte descoperiri de tumuli din Oltenia, ce aparțin perioadei de tranziție la epoca bronzului, la Seaca de Câmp, județul Dolj, unde este vorba de doi tumuli fiecare cu câte două morminte<sup>10</sup>.

La Rast-Măgura Mândrei, județul Dolj, avem un mormânt principal considerat ca fiind post Coțofeni.

Aceleași perioade îi aparțin și cele două morminte din movila funerară de la Plenița, tot din județul Dolj<sup>11</sup>.

Mormânt tumular cu schelet întins este cel descoperit de C. S. Nicolăescu-Plopșor în perioada interbelică într-o movilă de la Suharu-Dolj<sup>12</sup>.

4 D. Berciu, P. Roman, *Mormintele tumulare de la Verbița, jud. Dolj*, Thraco-Dacica V, 1-2, 1984.

5 M. Rotea, *Contribuții privind bronzul timpuriu în centrul Transilvaniei*, Thraco-Dacica 14, 1993, București p. 65.

6 V. Dergačev, *Epoca bronzului. Prima perioadă*, Thraco-Dacica 15, 1-2, 1994, p. 121-140.

7 I. Vasiliu, *Cercetările arheologice de salvare de la Fercăței, județul Tulcea*, Peuce, S.N. II (XV), Tulcea, 2004, p. 9-32.

8 V. Dumitrescu, Al. Vulpe, *Dacia înainte de Dromihete*, București, p. 65; H. Ciugudean, *Mounds and Mountains Burial Rituals in Early Bronze Age Transylvania*, Târgu-Mureș, în *Bronz Age Rites and Rituals in the Carpathian basin, proceedings of the international colloquium from Târgu Mureș*, 2011, p. 21.

9 E. Popescu, A. Vulpe, *Necropola tumulară de la Milostea*, RevMuz 2, 1966, p. 148-155.

10 P. Roman, *Cultura Coțofeni*, București, 1976, p. 31-33.

11 D. Berciu, *Șantierul de la Verbicioara*, SCIV II, 1951, p. 229-248; D. Berciu, S. Morintz, *Șantierul Verbicioara*, în SCIV III, 1952, p. 164, fig. 1.

12 Fl. Burtănescu, *Considerații asupra unor morminte tumulare de pe teritoriul Moldovei*

Mormântul a fost legat de fenomenul Coțofeni<sup>13</sup>.

După tipologia lui Roman, este caracteristic fazei a III-a a culturii Coțofeni<sup>14</sup>.

Mormintele tumulare sub manta de piatră din această zonă nordică a Olteniei, sunt încadrate în diverse culturi sau grupuri culturale de cercetătorii care s-au ocupat de această tematică, sau de fenomenul înmormântărilor tumulare în general.

Astfel, în ceea ce privește înmormântările tumulare din perioada timpurie a epocii bronzului, sub construcții de piatră de la Milostea, Petre Roman le atribuie fazei a III-a din evoluția culturii Coțofeni<sup>15</sup>, Horia Ciugudean manifestărilor de tip Govora Sat-*Runcuri* contemporane cu cimitirele tumulare din Munții Apuseni<sup>16</sup> și asemănătoare cu acestea în ce privește elementele de rit și ritual<sup>17</sup>.

Cât și din spațiul intracarpatic, din ariile manifestărilor de tip Livezile, Copăceni și Șoimuș. În zona estică și sud-estică a Munților Apuseni, în special în Munții Metaliferi și în ai Trascăului, cunoscându-se numeroase descoperiri tumulare, reunite sub numele de grupul *Livezile*. Ritul de înmormântare este, în mare majoritate, înhumarea în poziție chirchită, sub o movilă formată din blocuri de piatră, acoperiți cu un strat de pământ<sup>18</sup>.

Christian Schuster, atribuie necropola de la Milostea, grupului sau culturii Yamnaya<sup>19</sup>, denumire dată de către arheologul rus V. A. Gorodțov, în urma cercetărilor sistematice efectuate în zona râului Severskii Noneț. Complexele funerare tumulare ale acestei culturi se caracterizează printr-un inventar mortuar modest, cu un număr redus de obiecte<sup>20</sup>.

Identificată și precizată după tipul de groapă (jamnaja) al mormintelor, cultura Yamnaya (Iamnaia) a fost definită la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX de arheologia rusă<sup>21</sup>.

Definită pe baza descoperirilor funerare, cultura Yamnaya a fost împărțită

(perioada de tranziție – bronz timpuriu), *Thraco-Dacica* 17, 1-2, 1996, p. 92.

13D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, AO. 18, Craiova, 1939; D. Berciu, *op. cit.*, p. 82; P. Roman, *op. cit.*, p. 32-33.

14 Fl. Burtănescu, *op. cit.*, p. 92.

15 D. Berciu, P. Roman, *Mormintele tumulare de la Verbița jud. Dolj*, *Thraco-Dacica* 5, 1-2, 1984, p. 15-21.

16 H. Ciugudean, *Epoca timpurie a bronzului în centrul și sud-vestul Transilvaniei*, *Bibliotheca Thracologica* 13, București, p. 131-132.

17 H. Ciugudean, *Chronological and cultural relations between Transylvania and the Balkan area in the III millenium BC*, *Bibliotheca Thracologica* 11, București 1992, p. 94.

18 H. Ciugudean, *op. cit.*, p. 80-81, 97, 101-102; Idem, *Cercetări privind epoca bronzului și prima vârstă a fierului în Transilvania*, *Bibliotheca Musei Apulensis* 7, 1997, Alba Iulia, p. 15.

19 C. Tulugea, *Repertoriul arheologic din nordul Olteniei*, în *Buridava, Studii și materiale* 8, Rm. Vâlcea, p. 23.

20 V. Dergačev, *op. cit.*, p. 123.

21 Gh. Dumitroaia, *Comunități preistorice din nord-estul României. De la Cucuteni până în bronzul mijlociu*, Piatra-Neamț, p. 102.

în două faze (variante) cu diferite aspecte regionale. A evoluat pe parcursul unui interval cronologic larg, corespunzător sfârșitului eneoliticului-bronzul timpuriu inclusiv<sup>22</sup>.

Utilizarea înhumației în tumuli sub construcții de piatră, poate pune problema originii acestui ritual funerar. Cu toate acestea caracterul restrâns al cercetărilor, permite doar enunțarea posibilității ca tumulii de la Milostea să aparțină culturii Yamnaya, dat fiind faptul că în ceea ce privește folosirea în practicile rituale a amenajărilor din piatră, nu găsim analogii cu monumentele funerare ale acesteia.

Amplasată în satul Milostea, comuna Slătioara (Județul Vâlcea), în partea de N, de o parte și de alta a șoselei Râmnicu-Vâlcea-Târgu-Jiu, între km 60-62, pe "Câmpul Polovrăgenilor"<sup>23</sup>, necropola se constituia din 69 de tumuli, de dimensiuni mici, în grupuri de 6-8 tumuli<sup>24</sup>.

Aceștia erau aplatizați (0,50-1 m înălțime). Diametrul lor este de asemenea variabil, între 20-30 m.

"Câmpul Polovragilor" constituie compartimentul de S-E al depresiunii subcarpatice Polovragi și reprezintă un vechi con de dejecție, care în cuaternar, se vărsa în râul de stărbătea de la E spre V, paralel cu lanțul Carpaților, depresiunile din nordul Olteniei<sup>25</sup>.

Se pare că această necropolă a fost cercetată încă din 1952, de către C.S. Nicolăescu-Plopsor, ocazie cu care a sondat patru tumuli de dimensiuni mijlocii, însă rezultatele nu au fost publicate nicăieri<sup>26</sup>.

În perioada 1963-1964 s-au efectuat cercetări sistematice, ocazie cu care s-au săpat șase tumuli de dimensiuni diferite. Din cauza acidității solului, oasele nu s-au putut păstra, motiv pentru care autorii cercetărilor au presupus că este vorba de înhumați<sup>27</sup>.

În ceea ce privește utilizarea mantalei de pietre, cum este și cazul tumulilor de la Milostea, deși s-ar putea avansa ideea utilizării bolovanilor pentru acoperirea mormintelor datorită amplasării acestora în zonele muntoase, această explicație nu poate fi decât parțial acceptată, deoarece s-au constatat destule cazuri în care piesele au fost aduse de la distanțe apreciabile, deși ar fi fost mai simplă ridicare unei movile de pământ. Fără însă a nega factorul geologic, rolul simbolismului

22 V. Dergačev, *op. cit.*, p. 123-127; Gh. Dumitroaia, *op. cit.*, p. 115; Fl. Burtănescu, *op. cit.*, p. 214-215.

23 P. Roman, *Milostea*, în: C. Preda (Coord.) *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, M-Q, București, 2000, p. 76-77; pl. 1; pl. 2.

24 C. Fântâneau, *Câteva contribuții la cunoașterea istoricului cercetărilor privind perioada timpurie a epocii bronzului în estul și vestul Munteniei*, în *Omagiu profesorului Ioan Andrițoiu cu prilejul împlinirii a 65 de ani. Studii și cercetări arheologice* (ed. C. I. Popa, G. T. Rustoiu), Alba Iulia, 2005, p. 353.

25 E. Popescu, *op. cit.*, p. 148.

26 C.S. Nicolăescu-Plopsor, SCIV IV, 1-2 1953, p. 207.

27 E. Popescu, A. Vulpe, *op. cit.*, 1966, p. 148-155.

litic nu poate fi neglijat, certele valențe magico-rituale ale pietrei, care stau de altfel și la baza monumentelor megalitice occidentale<sup>28</sup>.

În opoziție cu efemeritatea locuințelor din lemn și lut, în viziunea lui Mircea Eliade, mormintele sunt clădite din piatră, fiind astfel impunătoare și solemn, capabile să învingă timpul<sup>29</sup>.

În bazinul carpatic, cele mai vechi movile cu mantale din piatră apar în faza Baalberg a culturii Trichterbecher din Slovacia, movile aplatizate cu straturi de piatră continuă să fie folosite și de purtătorii culturii Baden, care s-au aflat într-un permanent proces de schimburi și influențe reciproce cu comunitățile Coțofeni din vestul Transilvaniei<sup>30</sup>.

#### *Tumulii și "inventarul funerar"*

În cele ce vor urma vom prezenta situația tumulilor și inventarul acestora pe baza relatărilor celor ce-au cercetat necropola în cauză.

#### *Tumul I*

De dimensiuni mici, cu diametrul de 20 m și înălțimea de 0, 50 m. Este vorba de un tumul lipsit de inventar funerar.

#### *Tumulul II*

În ceea ce ce privește acest tumul (fig. 1), avem de a face cu unul de dimensiuni mai mari decât primul (diametrul 28 m cu o înălțime de 1, 40 m față de nivelul solului la momentul cercetării)<sup>31</sup>.

Din punct de vedere al materialului arheologic descoperit aici, întâlnim resturile celui decedat depuse direct pe solul antic, protejate cu o construcție din lemn, acoperită cu o manta de piatră, ovală, cu diametrul de 2, 70 x 2, 40 m. Peste pietre s-a așternut o manta de lut iar pe vârf a fost amplasat un bolovan calcaros de mari dimensiuni<sup>32</sup>.

Inventarul modest, reprezentat de o singură piesă, i-a făcut pe descoperitori să intuiască faptul că mormântul ar fi fost jefuit, (fig. 2). Se pare că este vorba de un vâscior de culoare brun roșcat, cu două proeminente perforate vertical, așezate imediat sub buza, ce prezintă ca decor șnurul fin răsucit. (Fig. 3; 4.)

#### *Tumul III*

De dimensiuni mijlocii, tumulul III (fig 5) avea un diametru de 21 m și o înălțime de 0, 70 m față de nivelul solului. În partea de S-V a movilei s-a putut observa o groapă aproximativ rectangulară (2, 80 x 1, 90). Pe marginea de S-E și E a acesteia aflându-se un șir de bolovani. Inventarul arheologic al tumulului este și de această dată destul de modest: fragmente ceramice, capăt de brătară de aramă, o ceașcă (fig. 6) ce prezintă ca decor "la baza gâtului două rânduri de

28 H. Ciugudean, *op. cit.*, p. 131.

29 M. Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase (I)*, 1991, București, p. 120.

30 H. Ciugudean *op. cit.*, p. 131.

31 E. Popescu, A. Vulpe, *op. cit.*, 1966, p. 148; fig. 1; 2; 3; 4; 5.

32 P. Roman, *Milostea*, In: C. Preda (Coord.) *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, M-Q, București, 2000, p. 76.

împunsături”<sup>33</sup>.

#### *Tumul IV*

De dimensiuni mijlocii, cu diametrul de 20 m și înălțimea de 0, 60 m față de nivelul solului, în partea de N a tumulului, s-a găsit un complex de bolovani, deranjat de o groapă de jaf ulterioară, printre care au ieșit la iveală fragmente ceramice, de aceeași factură ca cele găsite în movilele precedente.

#### *Tumulul V*

Foarte aplatizat, cu o înălțime de 0, 20 – 0, 30 m, deasupra solului. Nu prezintă nicio urmă arheologică, situație întâlnită și în cazul tumulului I.

#### *Tumulul VI*

O construcție mai complexă a fost întâlnită la tumulul VI, (fig. 7; 8.) care conținea un număr de 11 morminte. Având un diametru de 36 m și o înălțime de 1, 75 m față de sol. S-au identificat aici, un mormânt principal și mai multe secundare (10)

Cel mai vechi mormânt ( $M_1$ ) pentru care s-a ridicat tumulul, a fost și el jefuit în vechime, după cum ne este relatat<sup>34</sup>.

Resturile decedatului au fost de asemenea, protejate de o construcție de lemn, acoperită cu bolovani. Deasupra cărora s-a ridicat movila de pământ ale cărei poale au fost pavate cu pietre, rezultând un ring.<sup>35</sup>

Apoi s-a continuat depunerea de pământ în timp ce, de jur împrejur s-a săpat un șanț. Și pe vârful acestei movile se pare că ar fi fost un bolovan uriaș de calcar<sup>36</sup>.

$M_2$  (fig. 9.) reprezenta o groapă de formă ovală, cu diametrul de 1, 20 m x 1, 20 m și adâncimea de 0, 62 m. S-au găsit fragmente de cărbune, fragmente ceramice iar în gura gropii erau îngrămădiți câțiva bolovani. Nu s-au găsit resturi osteologice.

$M_3$ , consta dintr-o groapă de formă ovală, cu diametrul de 1, 20 x 0, 90 și adâncimea de 0, 80 m, al cărei pământ de umplutură, conținea bucăți de cărbune alături de fragmente ceramice.

$M_4$ ,  $M_5$ ,  $M_6$  sunt trei gropi alăturate de formă aproximativ ovală, al căror inventar arheologic s-a constituit din fragmente ceramice, lângă care s-au descoperit fragmente de cărbune. În partea superioară a celor trei gropi au ieșit la iveală o serie de bolovani răsfirați.

În cazul  $M_8$ , ni se relatează faptul că este vorba tot o groapă cu forma rotundă, al cărei diametru avea 0, 80 m, adâncime de 0, 85 m, în care s-au

33 E. Popescu, A. Vulpe, *op. cit.*, p. 150; fig. 6.

34 Ibidem, p. 150; fig. 7; 8; 9.

35 Ring – cerc din piatră ce face parte dintr-un mormânt situat, de obicei, la baza mantalei unui tumul (eng. *ring*). V. Sîrbu, *Arheologia funerară și sacrificiile: o terminologie unitară/Funerary Archaeology and Sacrifices: An Unifying Terminology*, Sinteze arheologice, V, Ed. Istros, Brăila, 2003, p. 23.

36 P. Roman, *op. cit.*, 2000, p. 76.



descoperit fragmente de cărbuni și bolovani.

În  $M_9$  (diametrul - 1, 20 m; adâncimea - 0, 80) și  $M_{10}$  (diametrul - 1, 60 x 1, 10 m; adâncimea - 0, 80 m), ambele de formă aproximativ rotundă au fost surprinse pe lângă fragmente de cărbune și fragmente ceramice.

Situația în  $M_{11}$  este mai complexă din punct de vedere al inventarului arheologic. Ne este relatat faptul că în partea centrală a tumulului a ieșit la iveală o adâncitură de formă ovală (cu dimensiunile de 4 x 2, 50 m și adâncimea de maximă de 0, 80 m) unde la adâncimea de - 0, 70 m, s-a descoperit un strat de bolovani, lung de 2, 50 m și lat de aproximativ 2 m, sub stratul de bolovani au fost descoperite: un vârf de lance din fier (fig. 10), într-o stare avansată de ruginire, cu tubul de înmănășare fațetat, baza tubului prezintă o prelungire lată perforată; dulia unui vârf de săgeată de fier (fig. 11); un cuțitaș de fier (fig. 12), foarte ruginit, din care s-au păstrat două fragmente de dimensiuni mici.

În mantaua tumulului IV, s-au mai găsit izolat un vârf medieval de săgeată și un fragment ceramic feudal<sup>37</sup>.

#### *Analogie și cronologie*

Pentru tipul de morminte și inventarul lor, cei care le-au descoperit au văzut analogii în culturile șnurceramice ale Europei Centrale și în cultura Glockenbecher (a “paharelor în formă de clopot”) și au socotit posibile influențele „unor elemente dinspre Europa Centrală rezultate din perturbările migrației spre E a culturii Glockenbecher”<sup>38</sup>.

Cronologic ele erau plaste în vremea culturii Scheneckenberg, după cultura Coțofeni. Astăzi se poate însă constata că “migrația” Glockenbecher este mai nouă decât evoluția culturilor Coțofeni și Scheneckenberg și că descoperiri asemănătoare celor de la Milostea (tipul de ring de piatră, ceramica ornamentată cu impresiuni de șnur, foarte probabil și incinerarea) nu sunt străine, ci dimpotrivă apropiate de mediul Coțofeni<sup>39</sup>.

De asemenea, autorii descoperirii de la Milostea, consideră acest grup, precum și grupul de tumuli fără inventar de la Ferigile ca participând la compunerea culturilor epocii bronzului în Oltenia<sup>40</sup>.

Ulterior, Petre Roman revine asupra descoperirilor din necropola de la Milostea, arătând că ele își găsesc corespondențe spre sfârșitul culturii Coțofeni, nefiind exclus ca “acest grup să reprezinte o pantă între Coțofeni III și Glina III”<sup>41</sup>.

Elaborarea sistemului cronologic tripartit pentru epoca bronzului din România, îi prilejuiește lui Roman racordarea mai exactă a manifestărilor Coțofeni la evoluția grupelor bronzului timpuriu din jumătatea estică a României.

37 E. Popescu, A. Vulpe, *op. cit.*, p. 151; fig. 8; 9; 10; 11; 12.

38 C. Fântâneau, *op. cit.*, 2005, p. 355.

39 P. Roman, *op. cit.*, p. 76.

40 C. Fântâneau, *op. cit.*, p. 355.

41 P. Roman, *op. cit.*, p. 355.

Astfel, cea mai veche manifestare specifică acestei epoci (Bronz timpuriu Ia) ar fi sincronă cu sfârșitul fazei Coțofeni I (Ic), cel mai recent sincronism cu bronzul timpuriu fiind la nivelul de Bronz Timpuriu II a, paralel ultimei faze Coțofeni (Coțofeni III)<sup>42</sup>.

În acest sens, grupul tumular Milostea, pătruns în zonă, în accepțiunea lui Roman, pare a fi făcând parte din faza târzie a culturii Coțofeni III a. Procedeu cu șnur răsucit datorându-se relațiilor directe ale culturii Coțofeni cu regiunile sudice, avându-se în vedere sincronismul cu bronzul timpuriu helladic ca și cu epoca de bronz macedoneană timpurie<sup>43</sup>.

Pentru ca mai târziu, prin publicarea monografiei *Buridava Dacică*, Dumitru Berciu, să arate că de fapt ceramica șnurată de la Milostea, ca și cea de la Ocnița, aparține culturii Coțofeni<sup>44</sup>.

De altfel, un an mai târziu Gheorghe Petre-Govora, găsește analogii între tehnica și motivul ornamental realizat cu șnurul fin înfășurat descoperit în punctul "Zdup" (nord-estul Olteniei), cu cel de pe vasul din necropola tumulară de la Milostea. Totodată, acesta consideră că fragmentul de la Zdup, prezintă analogii în grupa de morminte tumulare de la Smeeni<sup>45</sup> și pe lângă "eșarfele șnurate" vasul prezintă cele două proeminențe alungite, similare celor descoperite pe un fragment de vas de la Căzănești<sup>46</sup>.

Analogii cu privire la vasul descoperit la Milostea întâlnim la unul din cele trei morminte descoperite la Moacșa-Eresteghin, mai exact la tumulul descoperit în anul 1979. În inventarul acestuia figurând un singur vas, decorat cu linii paralele imprimate cu șnurul răsucit. Acestea este asemănător cu cel din tumulul II de la Milostea, ce prezintă o formă puțin mai zveltă și este decorat mai bogat<sup>47</sup>.

Cei care au cercetat necropola au sesizat trei orizonturi arheologice:

Primul, constituit din mormintele principale ale tumulilor II, III ( $M_1$  și  $M_2$ ), IV și VI, se referă la începutul epocii bronzului. În ciuda faptului că lipsesc date directe asupra ritului de înmormântare, autorii sunt de parere că cele două vase descoperite (în special cel din Tumulul II) oferă elemente suficiente pentru încadrarea culturală a necropolei de la Milostea<sup>48</sup>.

Astfel, după cum am amintit mai sus, în  $M_1$  din tumulul II, deși răvășit de

42 C. I. Popa, *Cultura Coțofeni. Cu specială privire asupra Transilvaniei*, (rezumatul tezei de doctorat), Alba Iulia 2009, p. 8.

43 P. Roman, *op. cit.*, p. 355.

44 D. Berciu, *Buridava dacică*, București, 1981, p. 13.

45 Gh. Petre-Govora, *Noi descoperiri aparținând culturii Coțofeni în nord-estul Olteniei*, *Buridava, Studii și materiale* 4, 1982, p. 25, fig. 11/6.

46 Idem, *Contribuții la cunoașterea culturii Coțofeni, în nord-estul Olteniei*, *SCIVA* XXI, 3, 1970, p. 25, fig. 1/8.

47 S. Szekely, *Perioada timpurie și începutul celei mijlocii a epocii bronzului*, Institutul Român de tracologie, *Bibliotheca Thracologica* 21, București, 1997, p. 42-43.

48 E. Popescu, A. Vulpe, *op. cit.*, p. 153.



căutători, s-a descoperit acea cupă bitronconică, lucrată din pastă fină cu nisip micaceu, de culoare brun-roșcată al cărei decor este realizat pe 2/3 din suprafață cu șnurul fin înfășurat

Descoperitorii sunt de părere că în cultura Coțofeni, ceramica șnurată este foarte rară, fapt pentru care ornamentul vasului de la Milostea este străin decorului Coțofeni<sup>49</sup>.

În viziunea acestora primul orizont de aici nu poate fi contemporan culturii Coțofeni<sup>50</sup>.

Cel de-al doilea orizont, cuprinde gropile cenușoase din tumulul VI (M<sub>2</sub>-M<sub>10</sub>), stratigrafic posterior primului<sup>51</sup>, nedatabil din lipsa materialului arheologic în general atipic, indică o epocă apropiată primului orizont, începutul epocii bronzului.

Al treilea orizont reprezentat de M<sub>11</sub> din tumulul VI, este datat în secolele V-VII d. Chr. (epoca migrațiilor)<sup>52</sup>.

Observăm că, de-a lungul timpului diverși cercetători și-au exprimat opiniile în ce privește încadrarea culturală a tumulilor de la Milostea.

Deși autorii cercetărilor din necropolă au considerat că aceasta aparține culturii Coțofeni, astăzi cunoaștem pe teritoriul României, 14 descoperiri funerare, care în mod cert aparțin acestei culturi. Este vorba de descoperirea craniului de Homo Sapiens Fosillis, din Peștera Muierilor, județul Gorj, a lui C. S. Nicolăescu-Plopșor<sup>53</sup>, Băile Herculane-Peștera Hoților (CS), Cârna-Braniște (DJ), Cârna-Măgura Tomii (DJ), Cucerdea-Podei-Via lui Turcu (MS), Măceșu de Jos (OT), Medieșu Aurit-La Leșu (SM), Negoii-Măgura lui Dumitru Radu (DJ), Ostrovu Corbului-Botu Piscului (MH), Ostrovul Șimian (MH), Peștera-Peștera Igrița (BH), Rast-Măgura Barbului (DJ), Suharu (DJ), Șincai-Cetatea Păgânilor (MS)<sup>54</sup>.

### Elemente de rit și ritual

Considerând faptul că din cauza acidității solului, oasele nu s-au păstrat, autorii au presupus că este vorba de înhumați, probabil în poziția chircită, găsind situații similare în zona păduroasă din nordul Olteniei, la Ferigile (raionul Horezu) și în depresiunea Gorjului<sup>55</sup>.

Deși resturile osteologice lipsesc, este foarte probabil ca ritual să fi fost întradevăr înhumația.

Situația pare să arate că defunctul a fost acoperit cu bolovani sau, poate,

49 Ibidem, p. 153.

50 C. Tulugea, *op. cit.*, p. 23.

51 E. Popescu, A. Vulpe, *op. cit.*, p. 153.

52 Ibidem, p. 153.

53 Gh. Calotoiu, I. Mocioi, V. Marinoiu, *Mărturii arheologice în Gorj*, Târgu-Jiu, 1987, p. 16.

54 C. I. Popa, *op. cit.*, p. 36-37.

55 E. Popescu, A. Vulpe, *op. cit.*, p. 153.

bolovanii au dispuși fost în jurul lui iar stratul masiv de carbune din tumulii II și III arată un posibil strat de lemn dispus pe schelet<sup>56</sup>.

*Tumulul “cenotaf”*

Așa cum am arătat Tumulii I și V de Milostea, nu prezintă nicio urmă arheologică, fiind lipsiți atât de inventar funerar cât și de resturi de oseminte umane. Aceștia prezintă caracteristicile unor morminte, însă lipsa osemintelor umane, ne face să-i atribuim acestei categorii.

În ceea ce privește *inventarul funerar* din restul necropolei avem de a face cu unul modest, natura și sărăcia lui putând fi explicată prin nivelul dezvoltării economice a comunității căruia îi aparținea sau prin modificări ale standardelor ritualului funerar.

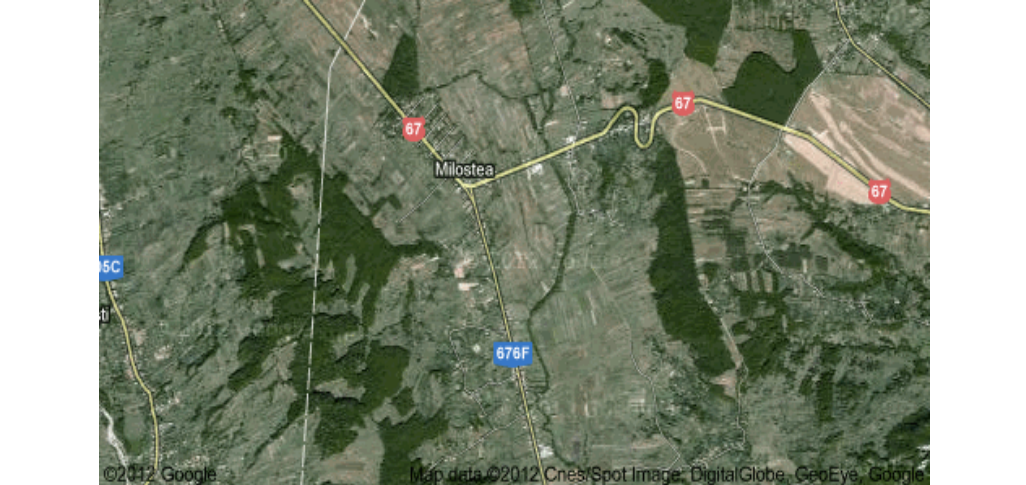
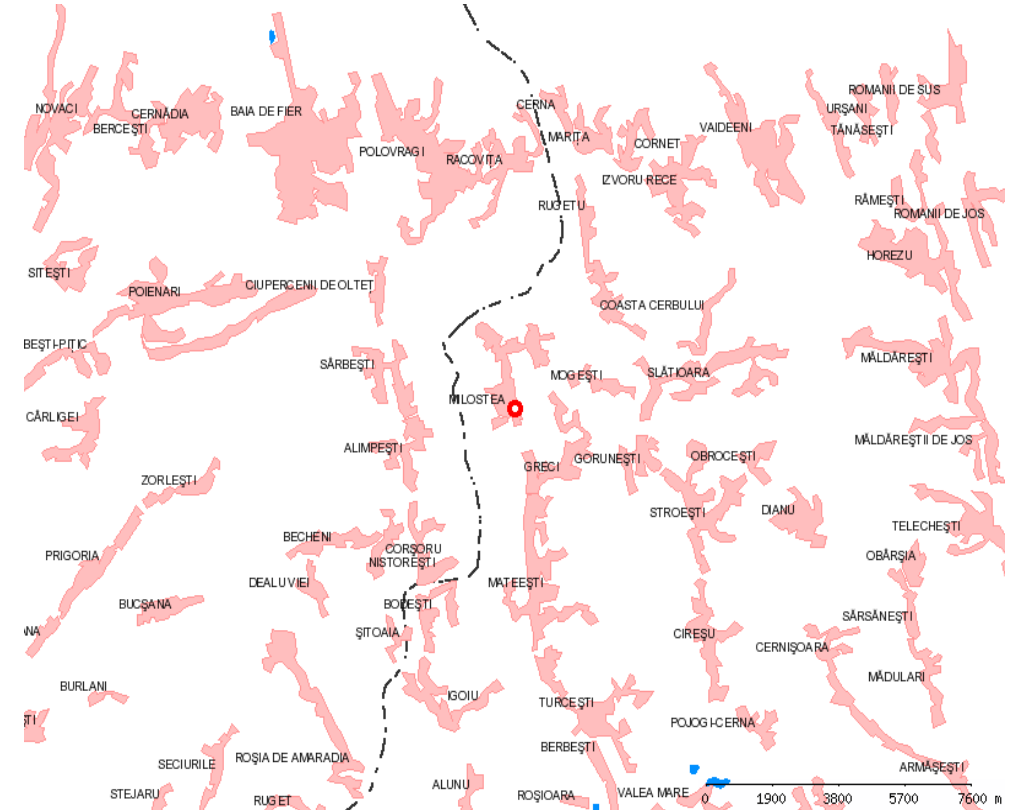
Din punct de vedere al “sărăciei” inventarului funerar găsim o asemănare cu lumea bronzului timpuriu sud-vest transilvănean.

Fapt ce în viziunea celor care au cercetat necropola, ne oferă date importante pentru cercetarea perioadei timpurii a epocii bronzului, a “cărei principală caracteristică este sărăcia de material arheologic”<sup>57</sup>.

---

56 C. Fântâneau, *A few considerations on the funeral rite and ritual of the Early and Middle Bronze Age in the Oltenian Area*, In: P. Roman et alii (Hrsg.), *The Thracian World at the Crossroads of Civilizations*, Bd. 1, Bucharest, 1996, p. 272.

57 E. Popescu, P. Roman, *op. cit.*, p. 155.



**Pl. 2.**  
**imagini satelit-Milostea**

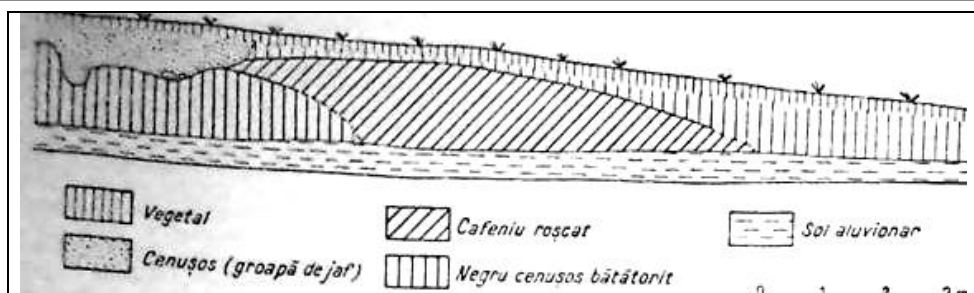


Fig. 1: Milostea – profilul nordic și T II (după Popescu, Vulpe 1966)

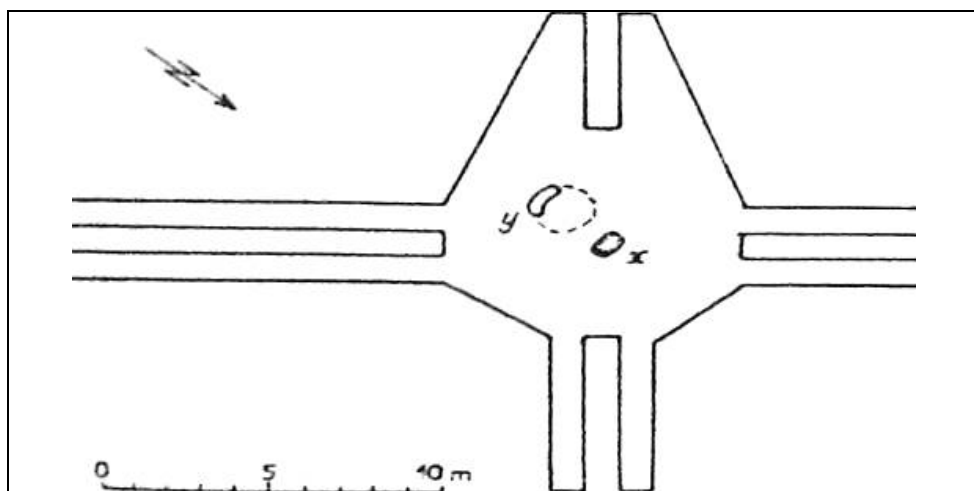


Fig. 2: plan T II (după Popescu, Vulpe 1966)

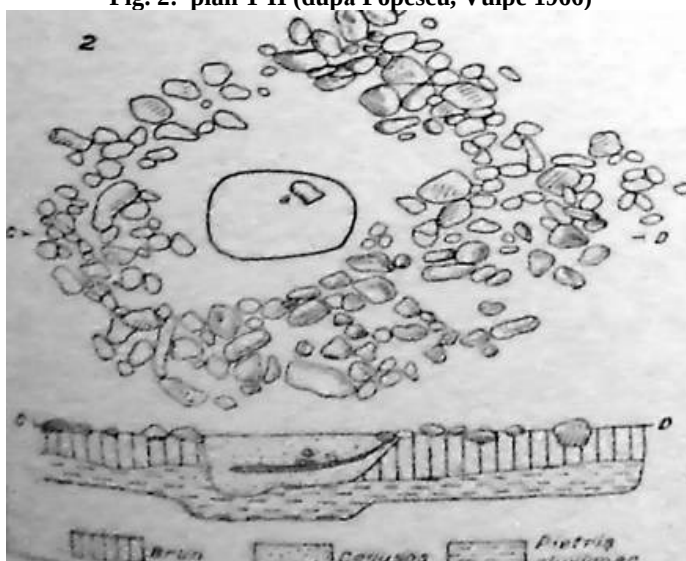


Fig. 3: Milostea

– planul și profilul mormântului din T II (după Popescu, Vulpe 1966)



Fig. 3: vas T II (după Popescu, Vulpe 1966)

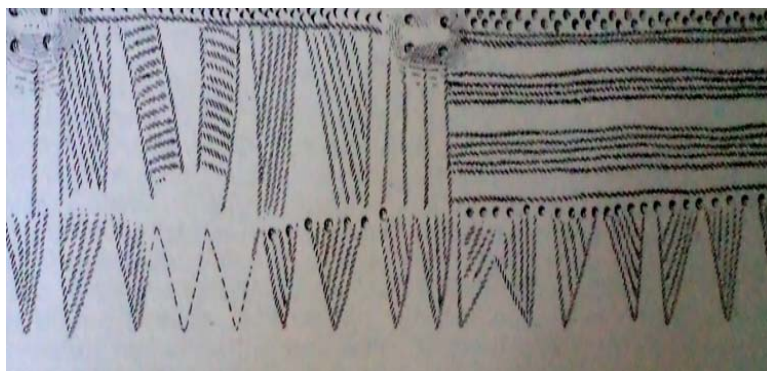


Fig. 4: ornamente vas din T II (după Popescu, Vulpe 1966)

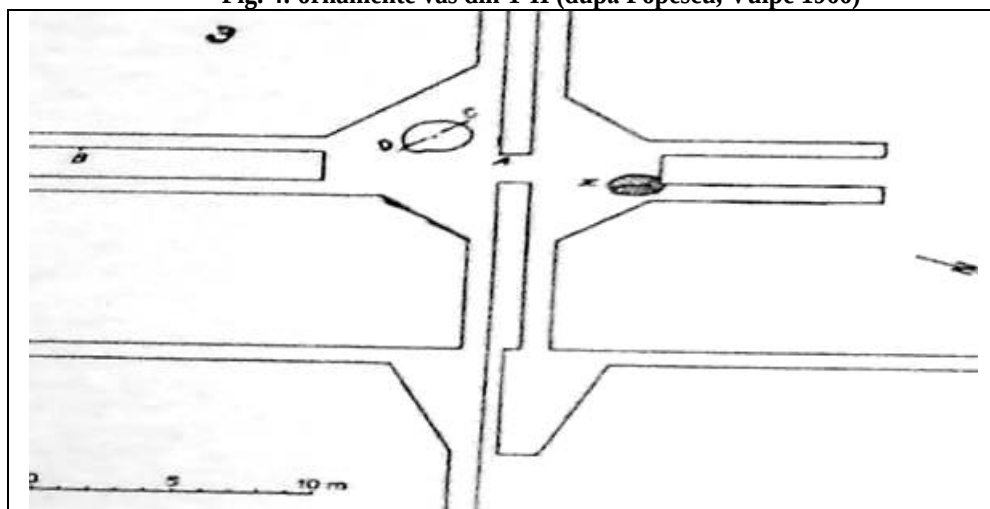


Fig. 5 – Milostea – plan T III (după Popescu, Vulpe 1966)



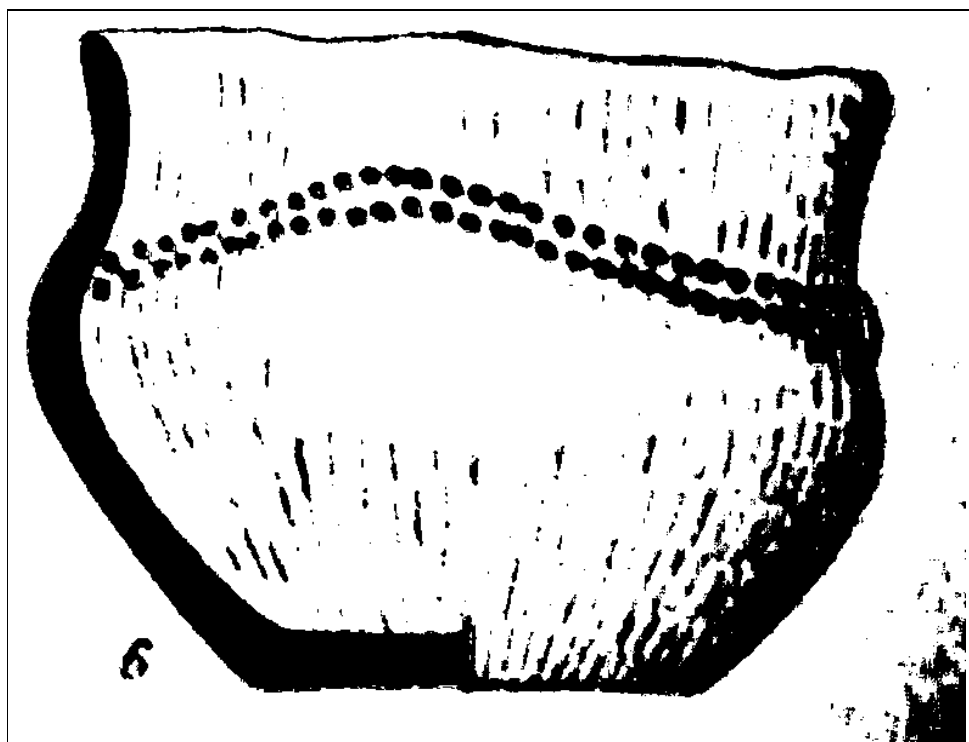


Fig. 6: Milostea – ceașcă T III (după Popescu, Vulpe 1966)

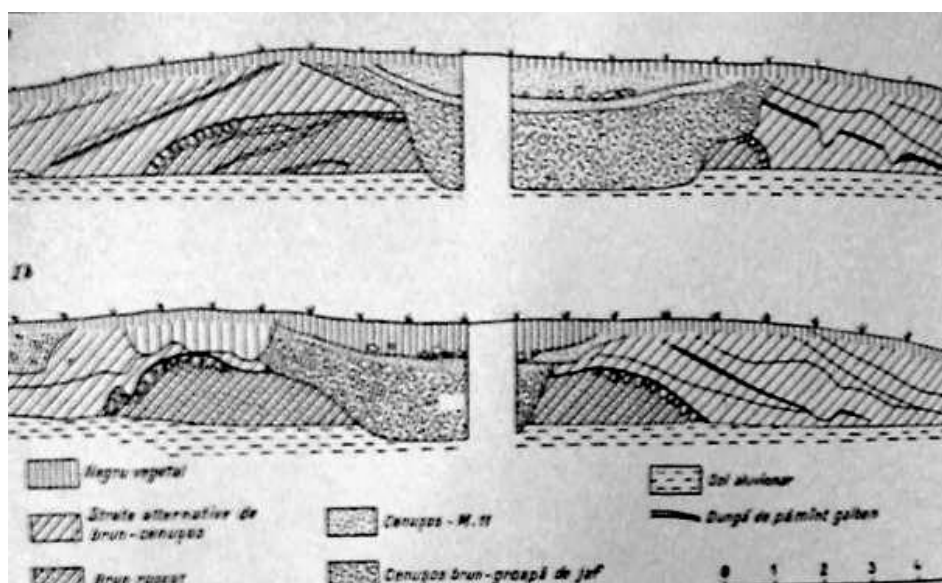


Fig 7: Milostea – T VI, profilul nord-estic și profilul nord-vestic (după Popescu, Vulpe 1966)



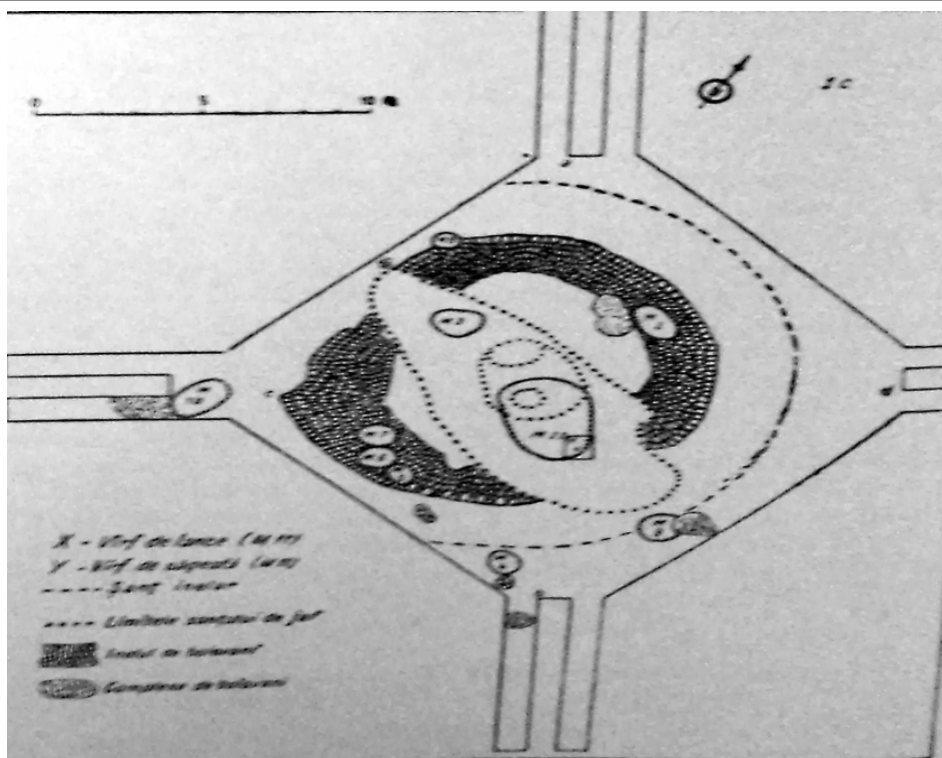


Fig. 8: Milostea – plan T VI (după Popescu, Vulpe 1966)

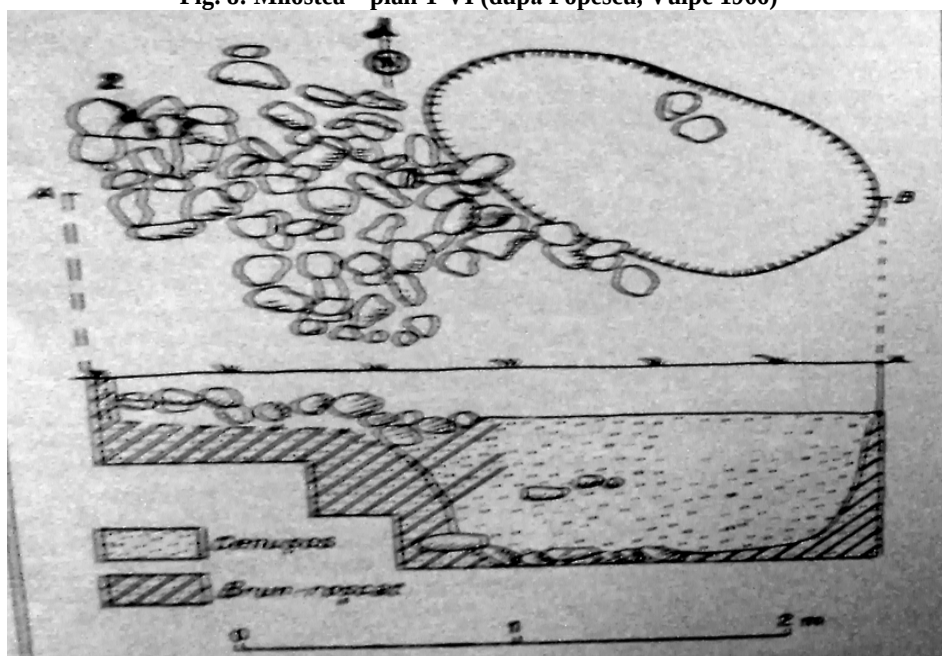
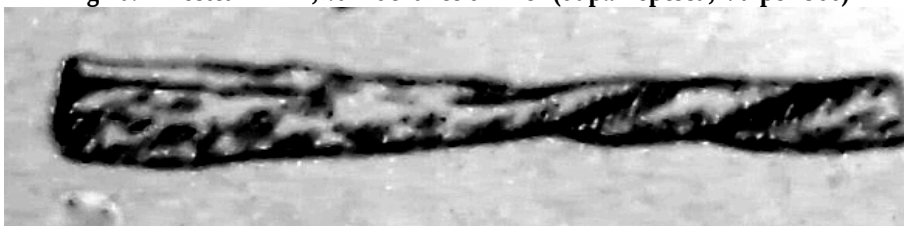


Fig 9: Milostea – T VI, M2 (după Popescu, Vulpe 1966)



**Fig 10: Milostea – T XI, vârf de lance din fier (după Popescu, Vulpe 1966)**



**Fig. 11: Milostea – T XI, dulia unui vârf de săgeată din fier (după Popescu, Vulpe 1966)**



**Fig. 12: Milostea – T XI, cuțitaș fragmentar din fier, (după Popescu, Vulpe 1966)**

### Bibliografie

- Berciu 1939 - D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, AO. 18, Craiova, 1939.
- Berciu 1951 - D. Berciu, *Şantierul de la Verbicioara*, în SCIV II, 1951, p. 229-248.
- Berciu 1981 - D. Berciu, *Buridava dacică*, Bucureşti, 1981.
- Berciu, Roman 1984 - D. Berciu, P. Roman, *Mormintele tumulare de la Verbiţa jud. Dolj*, în *Thraco-Dacica* 5, 1-2, 1984, p. 15-21.
- Burtănescu 1996 - Fl. Burtănescu, *Consideraţii asupra unor morminte tumulare de pe teritoriul Moldovei (perioada de tranziţie-bronz timpuriu)*, în *Thraco-Dacica* 17, 1-2, 1996, Bucureşti, p. 87-116.
- Burtănescu 2003 - Fl. Burtănescu, *Epoca timpurie a bronzului între Carpaţi şi Prut. Cu unele contribuţii la problemele perioadei premergătoare epocii bronzului în Moldova*, în *Bibliotheca Thracologica* 37, Bucureşti.
- Calotoiu et alii 1987 - Gh. Calotoiu, I. Mocioi, V. Marinoiu, *Mărturii arheologice în Gorj, Târgu-Jiu*, 1987.
- Ciugudean 1992 - H. Ciugudean, *Chronological and cultural relations between Transylvania and the Balkan area in the III millenium BC*, *SympThrac* 9, Bucureşti 1992, p. 94.
- Ciugudean 1996 - H. Ciugudean, *Epoca timpurie a bronzului în centrul şi sud-vestul Transilvaniei*, în *Bibliotheca Thracologica* 13, Bucuresti, 1996.
- Ciugudean 1997 - H. Ciugudean, *Cercetări privind epoca bronzului şi prima vârtă a fierului în Transilvania*, în *Bibliotheca Musei Apulensis* 7, 1997, Alba Iulia.
- H. Ciugudean, 2011 - H. Ciugudean, *Mounds and Mountains Burial Rituals in Early Bronze Age Transylvania*, Târgu-Mureş, în *Bronz Age Rites and Rituals in the Carpathian basin, proceedings of the international colloquium from Târgu Mureş*, 2011, p. 21-59.
- Dergačev 1994 - V. Dergačev, *Epoca bronzului. Prima perioadă*, în *Thraco-Dacica* 15, 1-2, 1994, p. 121-140.
- Dumitrescu, Vulpe 1988 - V. Dumitrescu, AL. Vulpe, *Dacia înainte de Dromihete*, Bucureşti, 1988.
- Dumitroaia 2000 - Gh. Dumitroaia, *Comunităţi preistorice din nord-*

- 
- estul României. *De la Cucuteni până în bronzul mijlociu*, Piatra-Neamț, 2000.
- Eliade 1991 - M. Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase (I)*, București, 1991.
- Fântâneau 1996 - C. Fântâneau, *A few considerations on the funeral rite and ritual of the Early and Middle Bronze Age in the Oltenian Area*, In: P. Roman et alii (Hrsg.), *The Thracian World at the Crossroads of Civilizations*, Bd. 1, Bucharest, 1996, p. 272-273.
- Fântâneau 1998 - C. Fântâneau, *A few considerations on the funeral rite and ritual of the Early and Middle Bronze Age in the Oltenian Area*, In: P. Roman et alii (Hrsg.), *The Thracian World at the Crossroads of Civilizations*, Bd. 2, Bucharest, 1998, p. 463-476.
- Fântâneau 2005 - C. Fântâneau, *Câteva contribuții la cunoașterea istoricului cercetărilor privind perioada timpurie a epocii bronzului în estul și vestul Munteniei*, în *Omagiu profesorului Ioan Andrițoiu cu prilejul împlinirii a 65 de ani. Studii și cercetări arheologice* (ed. C. I. Popa, G. T. Rustoiu), Alba Iulia, 2005, p. 353-361.
- Petre-Govora 1970 - Gh. Petre-Govora, *Contribuții la cunoașterea culturii Coțofeni, în nord-estul Olteniei*, în *SCIVA* XXI, 3 1970, p. 481-488.
- Petre-Govora 1982 - Gh. Petre-Govora, *Noi descoperiri aparținând culturii Coțofeni în nord-estul Olteniei*, în *Buridava, Studii și materiale* 4, 1982, RM. Vâlcea.
- Popa 2009 - C. I. Popa, *Cultura Coțofeni. Cu specială privire asupra Transilvaniei*, (rezumatul tezei de doctorat), 2009, Alba Iulia.
- Popescu, Vulpe 1966 - E. Popescu, A. Vulpe, *Necropola tumulară de la Milostea*, în *RevMuz* 2, 1966, p. 148-155.
- Roman 1976 - P. Roman, *Cultura Coțofeni*, București, 1976.
- Roman 2000 - P. Roman, *Milostea*, In: C. Preda (Coord.) *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, M-Q, București, 2000, p. 76-77.
- Rotea 1993 - M. Rotea, *Contribuții privind bronzul timpuriu în centrul Transilvaniei*, în *Thraco-Dacica* 14, 1993, București, p. 65-86.

- 
- Sîrbu 2003 - V. Sîrbu, *Arheologia funerară și sacrificiile: o terminologie unitară/Funerary Archaeology and Sacrifices: An Unifying Terminology*, Sinteze arheologice, V, Ed. Istros, Brăila, 2003.
- Teodorescu 2010 - Raluca-Maria Teodorescu, *Istoricul cercetărilor privind înmormântările tumulare din eneoliticul final și epoca bronzului pe teritoriul României*, Brukenthal. ActaMusei, V, 1, 2010.
- Tulugea 2010 - C. Tulugea, *Repertoriul arheologic din nordul Olteniei, în Buridava, Studii și materiale* 8, Rm. Vâlcea, 2010.
- Vasiliu 2004 - I. Vasiliu, *Cercetările arheologice de salvare de la Fercăței, județul Tulcea, în Peuce*, S.N. II (XV), Tulcea, 2004, p. 9-32.